
הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

ד"ר מאיר וכסמן החוקר והמחנך

(ציונים לזכרו)

מאת ח. ליף

ד"ר מאיר וכסמן היה מאנשי הבראשית של התנועה והספרות העברית בתקופת תחייתה באמריקה. הוא בא הנה ותלמדו בידו. את רובי תורותיו והשכלתו רכש בסלוצק עיר מולדתו ושם גם התחיל בעסקנותו הלאומית והעברית. וכסמן הצעיר שימש מזכיר עברי לאגודה הציונית בסלוצק, שנוסדה עוד בשנת 1899* . כשבא לאמריקה בשנת 1905 התמיד בעבודה תרבותית-לאומית ברוח אידיאלי געורויו. עבודת התרבות העברית היתה קרובה ביותר אל לבו, גם לאחר שהתרחב חוגי-פעולתו והקיף את הרבנות, ההוראה, העסקנות הציונית-הלאומית והעבודה הספרותית והמדעית.

ד"ר וכסמן היה חלוץ בשדה החינוך העברי, כמנהלו הראשון של בית המדרש למורים מיסודו של "המזרחי", שנפתח בשנת 1917. בפעם הראשונה הוקם באמריקה מוסד שהכשיר מורים על טהרת הלשון העברית. החידוש היה בעיקר בשימוש העברית בהוראת התלמוד, דבר שהתמיה את חוגי החרדים. שנים אחדות עמד ד"ר וכסמן בראש המוסד הזה עד שעבר לרשות ישיבת ר' יצחק אלחנן. היו אלה שנים של מאבק קשה לקיומו של המוסד באין אמצעים להחזקתו. אולם בכח עקשנותו ומסירותו לרעיון של חינוך עברי שלם, הצליח ד"ר וכסמן להתגבר על המשברים שפקדו את בית-המדרש ואף להציבו על דרך ההתקדמות המתמדת.

ההוראה והעסקנות הלאומית (שנים מעטות היה מזכירה של הסתדרות "המזרחי") לא הוציאוהו מאהלה של תורה. כח-התמדתו היה גדול ובכל עתותיו הפנויות פרש לספרייתו ושקד על חקר ספרותנו. היה בו בד"ר וכסמן המלמד להשכיל ואף במחקריו התכוון בעיקר להרחיב את ידיעותיו של הקורא על תרבות ישראל וספרותו**. יצר המורה שבו מתגלה בהרצאתו, בפשטות לקחו ובנעימת ההסברה שבמאמריו, המשברת את אזנו של הקורא הבינוני ומכניסהו לפני ולפנים של שיטות פילוסופיות, השקפות-עולם והוויות רוח. אף בדבריו

* ראה זכרונותיו "מימים עברו", בנקט סלוצק ובנותיה, ניו-יורק, תל-אביב, תשכ"ב, עמ' 54-56.

** ראה הקדמתו לכרך הראשון של תולדות ספרות ישראל (באנגלית). בה הדגיש את מטרתו להביא לקוראים היהודים המשכילים שאינם נוקטים ללשון העברית את פרי המחקר המדעי במאה האחרונה על ספרות הדורות.

המדעיים מפעם אותו רוח נלבב של יוצא בית-המדרש, שמעלה ניצוצות-חידושים, מנתח ובוזז דעות קודמיו ודן עמהם בחום רגש ומוג.

בספריו ובמאמריו הקיף ד"ר וכסמן נושאי-מחקר רבים: תנ"ך, ספרות תלמודית, פילוסופיה, היסטוריה, קבלה ומוסר, בלשנות, דת ומדינה. הוא ראה את עצמו בן-בית בכל תחומי התרבות והרוח. בעבודתו המחקרית, ובפרט בחיבורו הגדול תולדות הספרות היהודית על חמישה כרכיו, עמדו לו בקיאותו הרבה באוצרות הדורות שלנו, שקיפתו העצומה ו"חושד" חוש ער של חוקר, איש התורה וההגות, האוסף עובדות למכביר, מצרפן ומבררן ומפיח בהן רוח חיה.

במחקריו נמשך ד"ר וכסמן אל המזיגה והאחדות. הוא לא התעלם אמנם מהניגודים שבזרמי הרוח והמחשבה בישראל. להפך, נוהג היה להדגיש את ההפכים והסתירות שבהשקפות הוגי הדעות בימי הביניים והתקופה החדשה, אך היה חותר בסופו של דבר למצוא את הקו המאחד את "התכונות המתנגדות" של האישיות היוצרת, וכן גם יגע ומצא את "המכנה המשותף" בתנועות ובזרמי הרוח של היהדות הישנה והחדשה.

המורה והחוקר שבוכסמן המריצוהו לכתוב את תולדות הספרות היהודית. השיטה שבחר בכתיבת הספר הזה היא השיטה הסוגית, כלומר הוא דן את יצירת התקופה מבחינת הנושא. יתרונה של שיטה זו היא בכך, שעל-ידיה ניתן לברר בשלימותה את כלל התרומה באחד מתחומי היצירה הרחנית, אם במחשבה, מדע, הלכה, שירה, פרשנות וכדומה. המקצוע הנידון מתפרש על כיוונו, זרמיו והישגיו. חסרונה — האישיות היוצרת ניתנת פלגים פלגים ונעדרת ההערכה השלימה, המקיפה והמאחדת את הדמות על כל גילוייה.

בספר זה וכן גם במאמריו ובמחקריו שנאספו בשני כרכי "כתבים נבחרים" (תש"ג, תש"ד) ו"בשבילי הספרות והמחשבה העברית" — מתגלה ד"ר וכסמן כחוקר-מסאי, הרואה כל תופעה ספרותית, בין שעיקרה הלכה, שירה, מחשבה או חקירה — טבעת בשלשלת יצירתנו. לפי עדותו של המחבר היה לכל מחקר "גורם זמני", אף-על-פי-כן החותם המיוחד שהטביע ד"ר וכסמן על מאמריו, חותם המחקר ההיסטורי והספרותי, משרים על דבריו רוח של אחדות, רוח של הליכה מתונה ומהנה בשבילי הספרות והמחשבה העברית.

ואם כי מזיגה זו של חוקר ומסאי עלתה יפה, לא היתה תמיד הערכתו של ד"ר וכסמן מכוונת ומדוקדקת. תפיסתו היתה תפיסה רחבה, ועל כן עתים לא דייק כל צרכו בפרטים. יש ונזקק לחומר שלא הכירו כל-יצורכו, כגון הספרות העברית החדשה (בכרך ה' של ספרו על תולדות הספרות היהודית, הוא כרך המילואים). אולם בשדמותיה הנרחבות של הספרות העברית העתיקה, במחשבה של ימי הביניים וספרות ההשכלה הבהיר שבילים, שרבים אמנם דרכו בהם, אולם ד"ר וכסמן יישר בהם כמה הידורים וליבן כמה פרשיות ומוג בהן את רוח תפיסתו המקורית. בעולם ספרותנו באמריקה היווה ד"ר וכסמן אחת הדמויות החשובות ביותר. במותו יש להתנחם ב"נחמה פורתא" זו, שירושתו הרחנית תפרנס דורות של קוראים ולומדים ותסייעם להתקרב אל מקורות ספרותנו ותרבותנו.